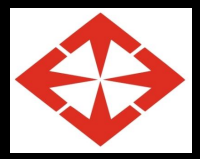
S1

Türkçe

Runik Yazılı Metinler
ve
İranca Ögeler

Süer Eker

Başkent Üniversitesi

Slayt 1

S1 süer

Suer; 28.05.2010

Dilbilimsel Temaslar

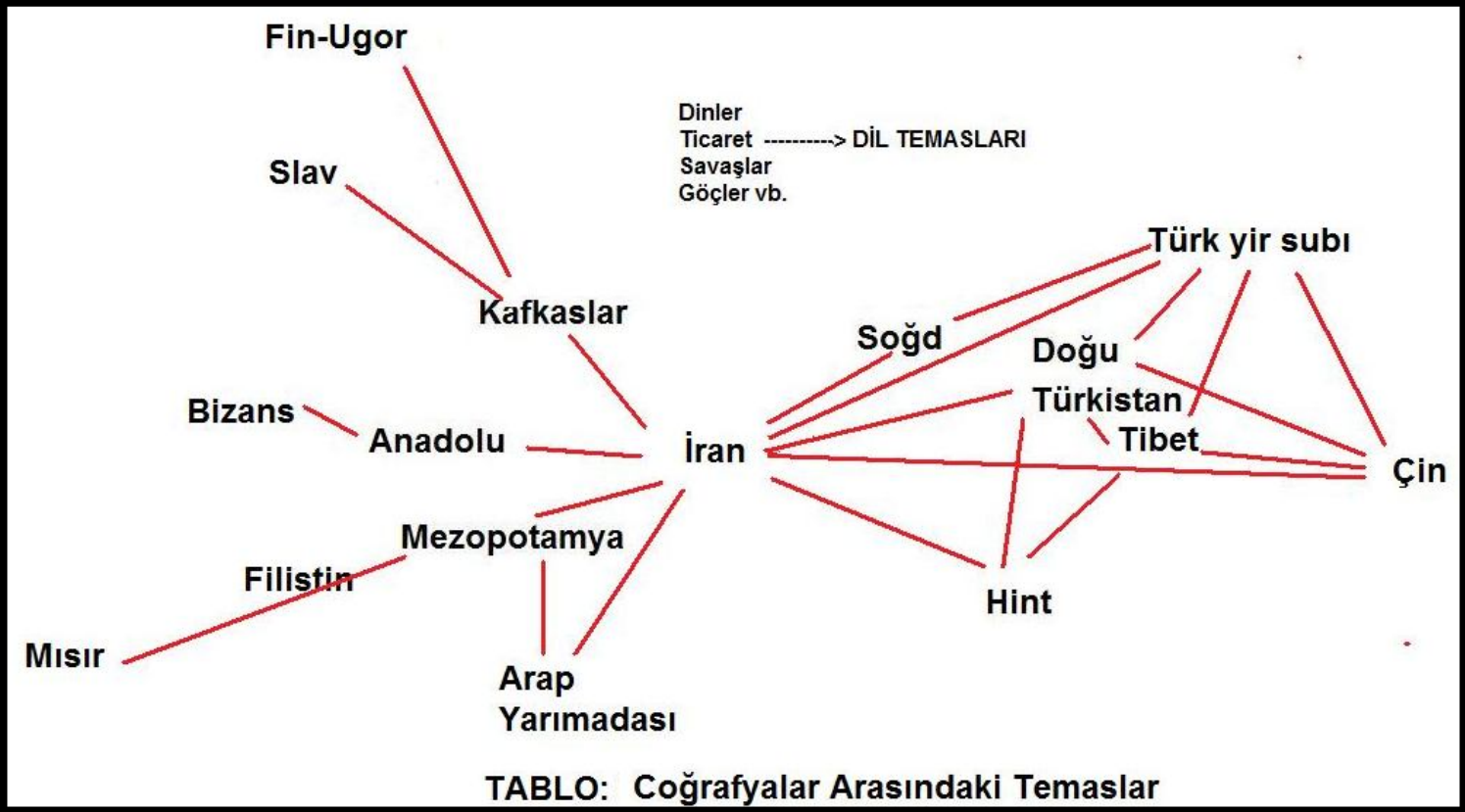
Tarihin en eski dönemlerinden bu yana, yeryüzündeki bütün dil toplulukları, diğer dil topluluklarıyla az ya da çok, ama mutlaka temasta bulunmuşlardır. Dil temasları en basit tanımıyla, aynı yerde, aynı zamanda birden fazla dilin kullanılmasıdır. Herhangi bir dilin başka dillerden bütünüyle izole olduğuna ilişkin bir kanıt yoktur.

Dillerin birbirleriyle teması, her iki dilde veya dillerden birinde sesten, söz varlığına değin farklı düzeylerde, daha önceden bulunmayan değişiklikler, yenilikler ortaya çıkarır.

Konuşurların, çeşitli nedenlerle temasta bulunmaları sonucunda dillerin, birbirlerini etkilemesi istisnaî durum değil, bir normdur.

(Thomason, 2004)

Coğrafya ve Dilbilimsel Temaslar

TABLO: Coğrafyalar Arasındaki Temaslar

Türk-İran Kültürel Ortakyaşamı

Türk-İran dilleri ve halkları arasındaki ilişkiler Türkologlar tarafından Türk-İran kültürel ortakyaşamı olarak nitelendirilir.

Menges, iki dil arasındaki ilişkiyi karşılıklı fetih olarak niteler (1968).

Türk ve İran dilleri arasında, başlangıcı Türk Kağanlığı öncesine uzanan, ses bilgisinden söz dizimine, genel ve seçmeli kopyalardan anlam kopyalarına, her dilbilimsel düzeyde, büyük bir bölümü aydınlatılmayı bekleyen özel ilişkiler vardır.

Türk-İran Kültürel Ortakyaşamı

Modern Tacikçe ile birlikte ‘en atipik Hint-Avrupa ailesinin üyeleri olan İran dillerini, söz varlığı bakımından en çok etkileyen dillerden biri Türkçedir.

Arap-İslam fütühatının ardından, ‘Persçe’nin Farsçalaşması’nda, gramerinin basitleşmesinde Türkçe de rol oynamış olabilir.
(bk. Doerfer 1967, Golden 1996, Stilo 1981, Johanson 2006, Perry 2006 vd.).

Soğdca vd. tarihi Doğu İran dilleri ise Türkçe tarafından ‘absorbe’ edilmiştir.

Türk-İran Kültürel Ortakyaşamı

-Kimi Aryanca özelliklerini yitiren, gramerce basitleşen Farsça ise, Pehlevi ve Soğdcanın aksine farklı tipolojilere sahip Hint-Avrupa dilleri ile Türk dilleri arasında adeta bir bağlantı dilidir.

-Özne adılı, nesne adılı ayrımının bulunmaması

-Cinsiyetin üçüncü kişide dahi dilbilgisel olarak ayırt edilmemesi,

-1'den büyük sayı sıfatlarının adlarda çoğulluk gerektirmemesi

-Benzer zamir enklitikleri dizisi vb.

Türk-İran Dil İlişkilerinin Dönemleri

İran dilleri ile Türkçe arasındaki ilişkide dört ana dönemden söz edebiliriz:

- Eski Persçe ve I. Fetret dönemindeki ilişkiler

- Sâsâni dönemindeki ilişkiler

- Arap-İslam fütuhatını izleyen II. fetret dönemindeki ilişkiler

- İslamlaşan İran ve İslam dünyasının olmazsa olmaz dili haline gelen Farsçalaşan Persçeyle ilişkiler.

- Eski Persçe ve I. Fetret dönemindeki ilişkiler

Adını, İran'ın Pars bölgesinden alan Eski Persçe ve diğer İran dilleriyle Türk topluluklarının doğrudan temaslarıyla ilgili yeterli dil malzemesi yoktur.

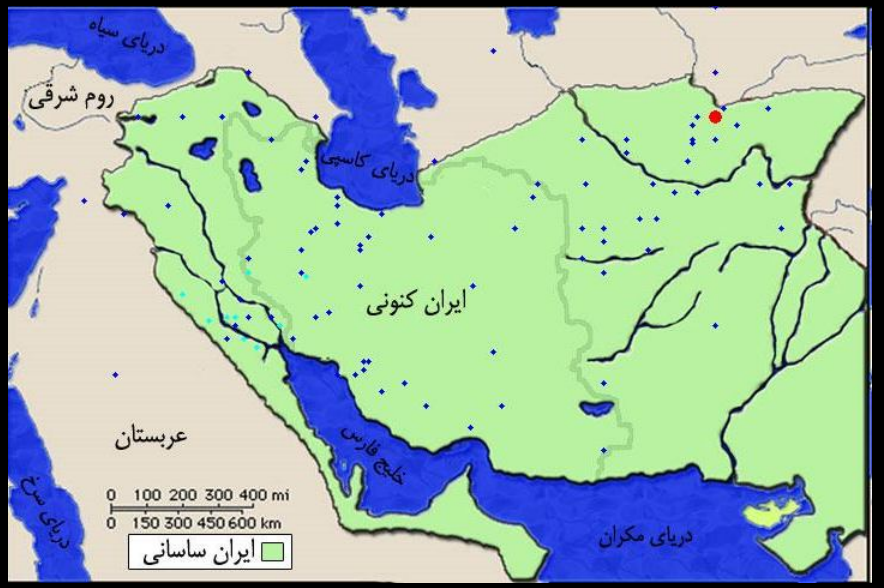
Bizans'ın ve Çin'in ilişkilerinin bulunmadığı, hatta birbirlerinden haberlerinin olmadığı bu dönemde Türklerin ve İranlıların birbirlerini tanımadıklarını varsayabiliriz.

Sâsâniler dönemindeki ilişkiler

Xosraw Anuşiravân (531-579) döneminde Sâsâni İmparatorluğu ile Türk Kağanlığı arasında diplomatik ilişkiler kurulduğu Heftalitlere karşı ittifak yapıldığı bilinmektedir.

(bk. Klimkeit 1990)

Türk Kağanlığı ile Sâsâniler arasındaki nispeten kısa askeri, siyasi temasların dilbilimsel sonuçlarının da bulunduğunu öngörebiliriz.

Türkler bu dönemde Persler için Zerdüşt metni Bahman Yast II'de ifade edildiği gibi 'deri kemerli şeytanlar'dır.

Arap-İslam Fütuhatını İzleyen II. Fetret Dönemindeki İlişkiler

651 yılında İran'ın kesin olarak Arap-İslam egemenliğine girmesiyle İran dili için yaklaşık iki yüzyıl sürecek bir fetret dönemi başlamıştır. Aslında Sâsânilerin yıkılmasıyla, Türk dilinin batıya doğru yayılmasının da önü açılmış olacaktır.

Orhon Türkçesinde ve Uygur Türkçesinde Batı İran dillerinden ziyade Kuzeydoğu Orta İran dilleri Soğdca, Harezmce, Buhara dili; Doğu Türkistan'ın İranlı veya Hint-Avrupalı toplulukların dilleri Hotanca, Tohar A, Tohar B ile temasları ortaya koyan karşılıklı izlere rastlıyoruz.

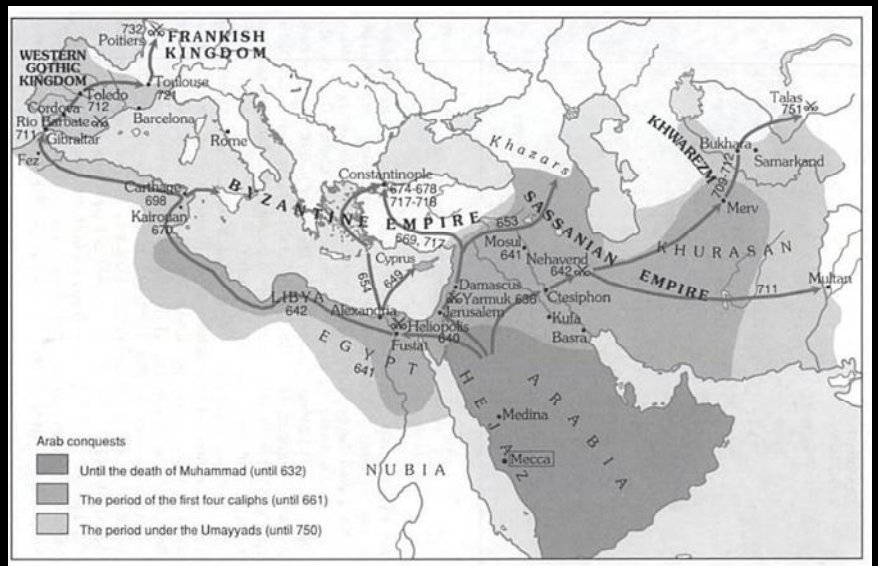
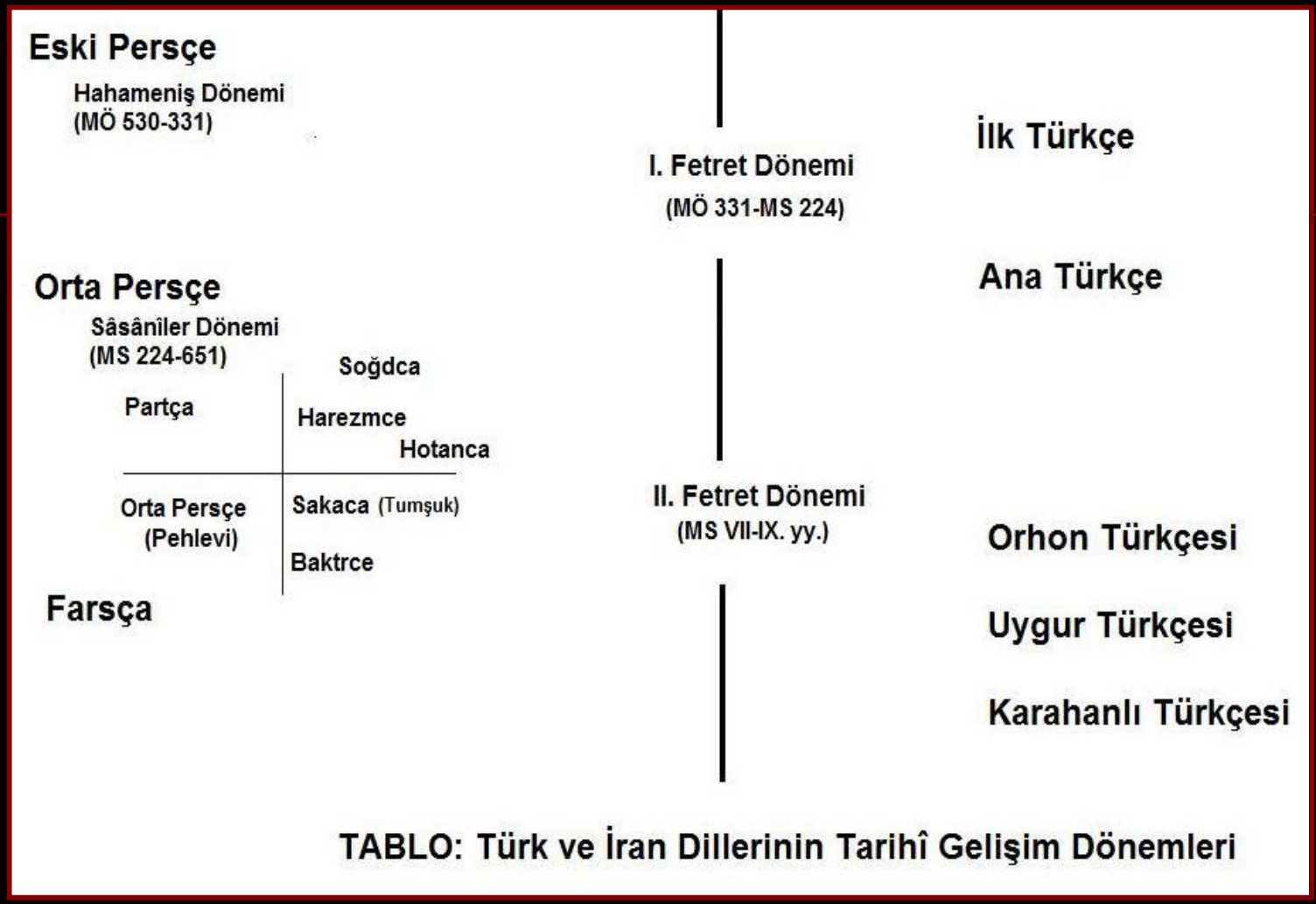

Figure 8
The spread of Islam until 750

TABLO: Türk ve İran Dillerinin Tarihî Gelişim Dönemleri

Türkçe-Soğdça İlişkileri

Kudretli Sâsâni İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesiyle İran dili ve kültürünün ana vatanı iki yüz yıl sürecek derin bir sessizliğe gömülürken, Orta İrancanın Kuzey Batı değişkelerini konuşan halklar özellikle Soğdlar Türklerle yoğun temas halindeydi. İranlıların bu 'dindar', entelektüel, diplomat ve tüccar kavmi, Soğdiyana'nın dışında, İpek Yolu boyunca Çin'e hatta Hindistan'a değin uzanan kolonileri ile dinleri, kültürleri ve dilleri adeta birbiriyle harmanlıyordu.

The Beauty of Xiaohe
"Secrets of the Silk Road"

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim

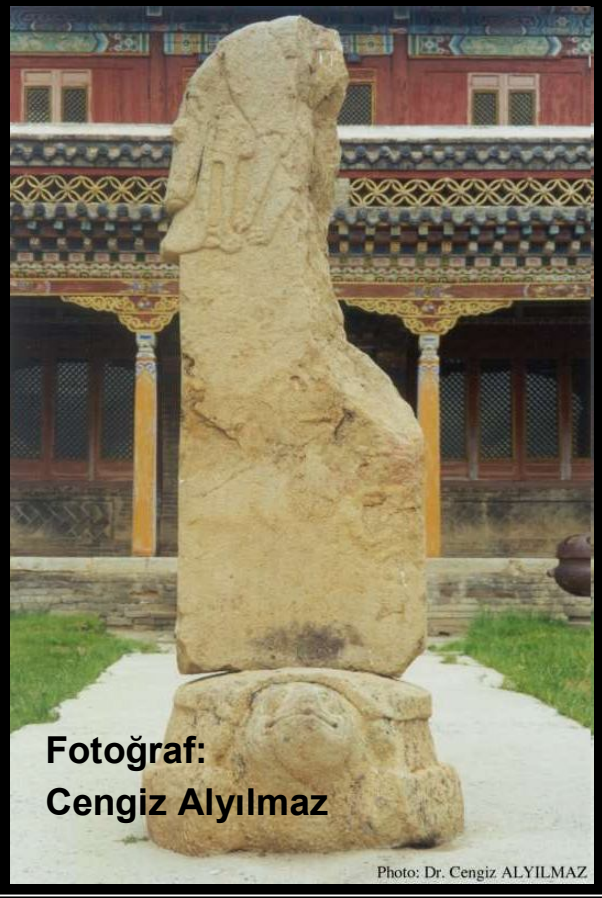
Birkaç Örnek

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim
Soğdca: Türk Kağanlığının İlk Resmi Dili

Birinci Türk Kağanlığı dönemine ait ilk yazılı belge sayılan ve tipik Göktürk mezar kitabeleri özelliklerini taşıyan Bugut Yazıtı'nın (581) toplam 29 satırdan oluşan üç yüzü Soğdçadır.

(bk. Klimkeit 1990, Çağatay, Tezcan; 1975-1976; Klyaştornıy,

Livşic 1972).

Fotoğraf:
Cengiz Alyılmaz

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: Yazı

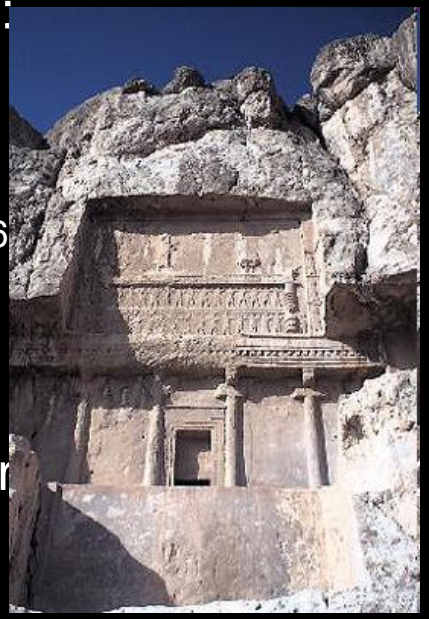
Araştırmacıların üzerinde birleştiği nokta, Türk run yazısının Türkçeye uyarlanmasında Soğdların ve Soğdcanın bir şekilde katkısının bulunduğudur.

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: Kompozisyon ve Üslup Yakınlığı

Köl Tigin (KT D1)

üze kök teñri asra yagız yer kılıntukda: ekin ara kişi oglı kılınmış kişi oglınta üze eçüm apam: bumın kagan iştemi kagan olurmış…

(Tekin 2006)

Xerxes Naxş-ı Rüstem (başlangıç)

“A great god is Ahuramazda who created this earth, who created yonder heaven, who has created man, who created welfare form man, who made Darius king”

(Aalto 1971)

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: Kompozisyon ve Üslup Yakınlığı

Bilge Kağan (D 27-28)

türgiş bodunug uda basdım türgiş kagan süsi otça borça kelti bolçuda süñüşdümiz kaganin yabgusin şadin anta ölürtüm ilin anta altım

(Tekin 2008).

Sapor III (31)

"In the third war when we attacked Carrhae and Edessa…Valerian Caesar came upon us with…him a force of seventy thousand. And on that side of Carrhae and Edessa with Valerian Caesaar a great conflict took place. And Valerian Caesar himself with own hands (we) made captive. And the rest, praetorian prefect, senators and generals whoever of that force were officers, all we made captive and away to Persia we led. And Syria, Cilicia and Capodocia (we) burned with fire, laid waste and captive"

(Aalto 1971)

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: İran ülkelerinin ve halklarının adları

Runik yazılı metinlerde Türk boyları arasındaki çok yönlü ilişkilerden söz edilirken, ana dilleri Türkçeden başka dil olan halkların ve bu halkların yaşadığı ülkelerin adları da sıkça anılır.

Yazıtlarda anılan komşu coğrafyalar ve halklar arasında arasında Sogdak, Sogud, Berçik Er, Bukarak Uluş, Tat vb.nin adları sıralanır ve bunlarla ilgili olaylar anlatılır.

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: İran dillerinden Kopyalar: Çokluk

-An

ogul, er

oglan, eren (+ -lAr)

-t

seŋün, tarkan, tegin

seŋüt, tarkat, tegit (+ -lAr)

Soğd *twrkwt* >> Modern Çince *tuchüe*

(Róna-Tas 1991: 10)

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: İran dillerinden Kopyalar

şadapıt ‘unvan’
“birye şadapıt begler” (KT, G1)

krş. EPers. satapati ‘yüzbaşı’

(Aalto 1971)

*sati-pati ‘centurion’
pati-xšāyaθya- ‘majordomo’
hazahra-pati ‘chiliarch’ (Grek χιλίαρχος)
*dasa-pati ‘decurion’
*pasca-dasapati ‘vice-decurion’

(bk. Cameron 1958, Harmata 1971)

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: İran/Tohar dillerinden Kopyalar

kün < Toh. koṃ ~ kauṃ (!)

kün teŋri

Toh. A koṃ-ñkät Toh. B kauṃ-ñäkte

koṃ ‘gün, güneş’

ñkat, ñakte ‘bir tanrı’

Soğ. γwyr βγ (χwēr baγ) ay.

Karşı görüş için bk: Lubotsky&Starostin (2003)

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: Anlam Kopyaları

kün ortusı ‘gün ortası, güney’
“birigerü kün ortusıŋaru” (KT, G2)

Юг
пехл. rapihwin, из авест. rapiθwina-
Adj. «полуденный»
паз. nīm rōz (пехл. nēm-rōz).

(Чунакова 2004)

Mfar. نیم روز
Mfar. نیم[nīm] ‘1. yarı 2. orta, ara’

(Mo’in 1331)

İran Dil ve Kültürleri ile Etkileşim: Anlam Kopyaları

tıl ‘informant

“tılıg kelürti. sabı antag” (T II, B1)

krş. MK tıl ‘durumunu öğrenmek için düşmandan yakalanan tutsak; çaşıt, casus’

Per. zebān

zabān-gīr ‘A tongue-taker, taking a prisoner, to gain information; a spy…’

(Steingass)

Mfar. زبانگیر [zebān-gīr] ‘casus’

(Mo’in 1331)

Sonuç

Orhon Türkçesi vd. yazılı belgeler Türk ve İran dilleri arasındaki karşılıklı dilbilimsel yakınlaşmanın nispeten tatminkâr ilk yazılı kanıtlarını ortaya koyması bakımından önem taşıyor.

Türk ve İran dilleri arasındaki ilişkilerin sanılanın ve bilinenden çok daha derin ve geniştir.

Nasıl, Doerfer'in Yeni Farsçadaki Türkçe ve Moğolca Ögeler adlı başyapıtı, İranlılar ve hatta biz Türkler için Türkçenin Farsçaya bu denli nüfuzu bakımından büyük bir sürpriz olduysa, İran dillerinin nüfuzu Türkçeye bakımından bizim için de benzer sürprizler olduğunu söyleyebiliriz.